

КОМПЛЕКСНИЙ І СИСТЕМНИЙ ПІДХОДИ ПРИ АНАЛІЗІ ТА ФОРМУВАННІ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

В статті приведені принципово нові підходи до аналізу і формування грошових потоків підприємства. При аналізі запропоновано використовувати поняття віртуального грошового потоку. Застосовуючи комплексний та системний підхід вперше встановлена емерджентна властивість грошового потоку, що дозволяє обґрунтувати процес його формування у майбутньому.

Ключові слова: віртуальний грошовий потік, системний підхід, комплексний підхід, емерджентна властивість грошового потоку.

ВСТУП

В умовах ринкової економіки найважливішим фактором, що обумовлює масштаби та темпи розвитку будь-якого підприємства є обсяг та структура грошових коштів, що знаходяться у його розпорядженні. Грошові активи є індикатором, який визначає ліквідність підприємства, його платоспроможність. Спроби окремих підприємств самостійно розробити ефективну систему управління грошовими потоками через слабку теоретичну базу, відсутність практичного досвіду, недостатність кваліфікованих спеціалістів не досягнули вагомих успіхів. Використовувати зарубіжний досвід, не адаптуючи його до вітчизняних умов, неможливо. Виникає необхідність розробки власної системи управління грошовими потоками підприємства на основі стратегічного підходу до управління фінансами. Це дає можливість стверджувати, що проблема аналізу, формування та управління грошовими потоками є актуальною, що пояснюється важливістю перспективного врахування змін ринкового середовища та можливостей використання внутрішнього потенціалу підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що вітчизняні науковці І.О.Бланк, С.В.Виноградова, Н.О.Завадська, С.В.Каламбет, О.В.Ластовенко, Л.О.Лігоненко, Г.В.Митрофанов, О.О.Олійник, А.М.Поддєрьогін, Г.В.Ситник, Р.А.Слав'юк, О.О.Терещенко та інші приділяють значну увагу економічній сутності грошових потоків, їх класифікації, методиці аналізу, планування, контролю, напрямкам оптимізації. Серед зарубіжних авторів, які висвітлювали проблеми управління грошовими потоками, необхідно виділити праці Н. Бертонеш, С. Бріггема, Дж. Ван Хорна, Д.М. Кейнса, А.М. Кінга, Б. Коласса, С. Фішера, У.Ф. Шарпа, Х. Ширенбека. Фахівці країн СНД, такі як В.В. Бочаров, Л.Н. Павлова, О.М. Сорокіна, Н.Н. Хахонова, А.Д. Шеремет в своїх працях розглядають переважно теоретичні основи аналізу і управління грошовими потоками підприємств. Проведений авторами аналіз робіт вказаних авторів дає можливість стверджувати, що в них не застосовується комплексний та системний підходи при аналізі і формуванні грошових потоків.

Цілі статті наступні: розробити принципово нові підходи до аналізу і формування грошових потоків; встановити емерджентну властивість грошового потоку, що дозволить обґрунтувати процес його формування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В першу чергу перейдемо до аналізу визначень грошових потоків. У зарубіжній теорії фінансового менеджменту під грошовим потоком з одного боку розуміють чисті грошові надходження, тобто різницю між сукупним надходженням грошових коштів та їх витратами (Б. Коласс [11], Дж.К.Ван Хорн [6]); грошовий потік – це сальдо надходжень і платежів, що виникає в результаті використання ресурсів. Або даний термін використовують для визначення руху коштів, маючи на увазі дійсні й очікувані надходження та видатки (Л.А. Бернштейн, С.Ф. Бріггема [5]); грошовий потік є обсягом грошових коштів та їх еквівалентів, який отримує або сплачує підприємство протягом звітного або планового періоду.

Так, за трактуванням С. Бріггема, грошовий потік – це „фактичні чисті готівкові кошти, які надходять у фірму (чи витрачаються нею) протягом деякого визначеного періоду” [5, с. 425]. Дане трактування безпосередньо пов'язане з оцінкою доцільності капітальних інвестицій на основі чистого грошового потоку, проте в сучасних умовах не можна обмежувати грошовий потік лише фактичними готівковими коштами, що підкреслює відсутність комплексного підходу в даному визначенні, оскільки не враховується навіть збірність поняття грошових потоків, різноманітність їх видів та складових.

Ван Хорн Дж. К. розглядає грошовий потік як „рух грошових коштів, що має безперервний характер” та вважає, що поняття грошових потоків можна розуміти по-різному в залежності від завдань аналізу. Грошові кошти і грошові потоки розглядають як готівку або робочий оборотний капітал [6, с. 181-182]. Активи фірми представляють собою чисте використання грошових коштів, пасиви – чисті джерела. Обсяг грошових коштів коливається протягом періоду залежно від розміру реалізації, інкасації дебіторської заборгованості, капітальних витрат і фінансування. Проте не вказується, які фактори впливають на грошові потоки, які властивості їх притаманні.

Такі автори, як І.А. Брейлі та С.С. Майерс пропонують визначати грошові потоки як „потік грошових коштів від виробничо-господарської діяльності, який визначається вирахуванням собівартості проданих товарів, інших витрат і податків з виручки від реалізації” [4]. Надто узагальнений підхід до грошових потоків як до результату операційної діяльності.

Аналіз сучасної вітчизняної та зарубіжної літератури дозволяє сформувати два основних підходи до визначення поняття „грошові потоки”. Одна група авторів трактує сутність грошових потоків, виходячи з елементів платіжного балансу, друга визначає грошові потоки відповідно до складу коштів, які залишаються в розпорядженні підприємства для подальшого використання.

Перший підхід базується на формулі платіжного балансу, яка передбачає рівність між наступними її елементами: сума залишку грошових коштів на початок звітного періоду плюс надходження коштів за звітний період дорівнює обсягу вибуття коштів та сумі залишку грошових коштів на кінець звітного періоду. Даний підхід спрощує визначення грошових потоків до залишку грошових коштів, проте до грошових потоків сумнівно відносити залишки грошових коштів, оскільки вони не характеризують рух коштів, а лише показують їх наявність на звітну дату. Дане визначення не відображає сутність грошових потоків, тим більше не показує використання комплексного і системного підходу до оцінки та управління.

Такі автори, як Бланк І.О. [1], Шеремет А.Д., Сфімова О.В., Стоянова С.С., Гіляровська Л.Т., Кузнецова І.Д., Лігоненко Л.О., Олійник О.О. [11], Виноградова С.В., також визначають грошовий потік, виходячи з елементів платіжного балансу, але при цьому розглядають його як єдність надходження і витрачання грошових коштів за визначений проміжок часу. Таке розуміння поняття грошових потоків, на наш погляд, більш точно визначає його суть як категорії, яка характеризує фінансово-господарську діяльність підприємства, дозволяє правильно розраховувати чистий грошовий потік, його складові. Проте платіжний баланс не описує властивості грошових потоків, фактори, взаємодію елементів, формування цілісності, що свідчить про відсутність комплексного та системного підходів у вітчизняних та російських авторів до визначення сутності грошових потоків.

Таким чином, у традиційному розумінні, грошовий потік – це сукупність розподіленого у часі надходження і витрачання грошових коштів в процесі господарської діяльності підприємства. Вагомим недоліком традиційного визначення базового поняття грошових потоків cash flow вважаємо розуміння потоку лише готівкових коштів, що в сучасних умовах надто обмежено і не враховує використання безготівкових розрахунків, еквівалентів грошових коштів, різноманітних платіжних і фінансових інструментів, важелів та не відповідає вимогам застосування комплексного та системного підходів.

На основі аналізу вітчизняної і зарубіжної літератури можна встановити основні підходи до визначення сутності грошових потоків, що відображені на рис. 1:

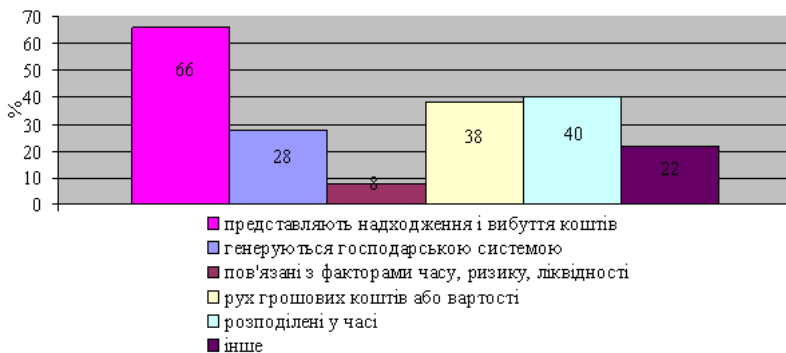

Рис. 1 Аналіз вітчизняних та зарубіжних публікацій щодо визначення сутності грошових потоків підприємства

Джерело: узагальнено авторами на підставі опрацювання літератури, зокрема [1]-[6], [8]-[19]

Можна стверджувати, що найчастіше використовується формулювання надходження і вибуття коштів. Досить часто зустрічається суттєво інше трактування, що вказує на неоднозначність та неадекватність визначення даної категорії.

Серед власних інших визначень зустрічається розуміння грошових потоків як: сукупності розподілених у часі подій (Поддєрьогін А.М. [18, с.57]), внутрішнє джерело стабілізації підприємства (Терещенко О.О. [17, с.38]), ресурс і результат, категорії, яка використовується для визначення цінності підприємства (Дюдюн Т. Ю.). Досить узагальнено визначати грошові потоки як результат господарської діяльності (Покровський Н.Ю.) або як наслідок управлінських рішень (Жарков А.В.), тому що будь-що на підприємстві є результатом господарської діяльності і управлінських рішень та не може бути визначенням саме для грошових потоків.

Не погоджуємось, що грошовий потік є надлишком грошових коштів (Б. Коласс [11, с.52]) або рядом платежів (Драч В.І.), оскільки потік є постійним переміщенням коштів у визначеному напрямі і не обмежується платежами (інвестування, відкриття депозиту тощо).

Кейнс Д. зазначав, що гроші, на які виникає попит для виконання угод, є активними грошима, тобто грошима, які переходять з рук в руки і перетворюються в потік доходів-витрат [9],

Досить багато авторів у своїх визначеннях враховують фактори або характеристики, які притаманні грошовим коштам як економічній категорії. Так, В.В. Ясишена визначає грошові потоки підприємства як „сукупність розподілених у часі надходжень і видатків грошових коштів та їхніх еквівалентів, генерованих його господарською діяльністю, рух яких пов'язаний з факторами часу, простору, структури, ризику і ліквідності” [19, с.322]. Досить сумнівними при цьому здаються фактори структури та простору щодо грошових потоків. Більше того врахування факторів що не дозволяє стверджувати про застосування комплексного підходу в даному визначенні, жодним чином не зазначено, які властивості мають грошові потоки, яка їх взаємодія, як формується цілісність елементів.

Отже, підсумовуючи, що для поглибленого аналізу та управління діяльністю підприємства деякі автори (А.М. Козлюк [10], О.О. Олійник [14]) розмежовують поняття грошових та фінансових потоків, вказуючи на те, що грошовий потік – це рух однієї з форм капіталу – грошей, тобто лише платіж, здійснений або отриманий, а фінансовий потік – це рух ресурсів у будь-якій функціональній формі, який виникає між учасниками фінансових відносин і має відтворювальний характер. Інші ж вчені, економісти сходяться на думці, що ці потоки тотожні одне одному (А.М. Поддєрьогін [18], Е.В. Скобелева [15], О.М. Сорокіна [16], В.В. Бочаров [3]), або що фінансовий потік можна виділити з грошового як специфічний (М.Т. Костишина, М.Я. Демко, А.В. Кеменов, О.В. Майборода [12]). Проте якщо комплексно ці потоки частково розглядаються: зазначаються фактори впливу, види класифікації, певні показники, проте цілісно взаємодія елементів в межах комплексу не висвітлена, а тим більше системний підхід у визначенні емерджентних властивостей грошових потоків досі не знайшов відображення в авторських поглядах у сучасній науковій літературі.

Розглянемо тепер грошові потоки, їх комплексність і системність.

Згідно з системним підходом [13], основною особливістю системи є її емерджентна властивість, що стає в центрі визначення системи і відрізняє її від комплексу. Комплекс може бути цілком визначений через свої компоненти, у той час як для системи це принципово неможливо. На підставі досліджень, викладених раніше, можна сформулювати наступне визначення грошових потоків: грошовий потік – це надходження та використання грошових коштів та їх еквівалентів, існування та взаємодія компонентів яких пов'язані з факторами зовнішнього середовища, компонентів, що інтегровані з внутрішніми елементами системи господарюючого суб'єкта. Для управління грошовим потоком треба визначати його емерджентні властивості.

Розглянемо тепер викладені раніше положення до дослідження конкретних грошових потоків. При цьому будемо розрізняти наступні типи грошових потоків: реальні або поточні (на кожен день або тиждень); визначені тривалим проміжком часу (місяць, квартал, рік); віртуальні (умовні, уявлені, можливі)

Розглянемо два приклади. Перший приклад пов'язаний з потоками 1-го типу.

Грошові потоки 1-го типу на прикладі Черкаського річкового порту проілюстровані на рис.2. При цьому передбачається, що в місяці 25 робочих днів.

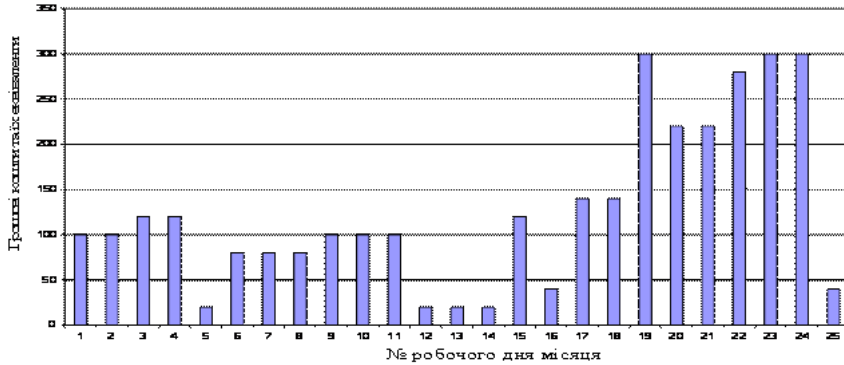

Рис. 2 Розподіл грошового потоку протягом місяця

З використанням комплексного підходу необхідно виділити два потоки: вхідний і вихідний. Результати реалізації даного підходу представлені на рис. 3.

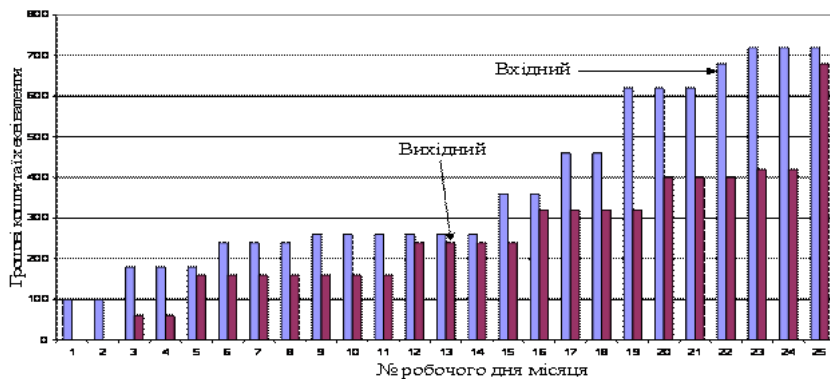
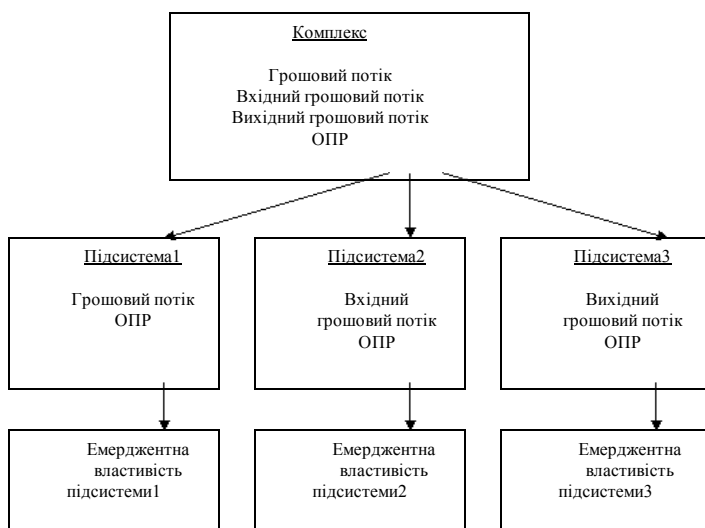

Рис. 3. Вхідні і вихідні грошові потоки

Розглянемо тепер процес формування емерджентної властивості грошових потоків. Для цього треба розглядати комплекс, що включає: грошовий потік в цілому, вхідний грошовий потік, вихідний грошовий потік, ОПР (особа, що приймає рішення). У свою чергу цей комплекс поділяється на 3 підкомплекси (рис. 4). Якщо в цих підкомплексах будуть емерджентні властивості, то це будуть 3 підсистеми. На підставі трьох емерджентних властивостей формується нова емерджентна властивість грошових потоків у цілому на основі взаємодії системоутворюючих зв'язків в межах господарюючого суб'єкта.

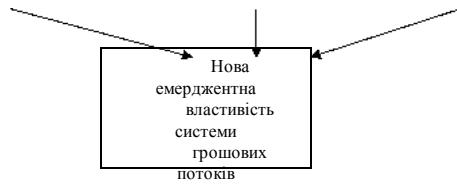

Рис. 4 Схема формування емерджентної властивості грошових потоків

Джерело: [власна розробка авторів]

Емерджентна властивість 3-х підсистем – це віртуальний потік, що формується під впливом ОПР, який обирає вид кривої апроксимації й точність наближення. Тобто віртуальний грошовий потік виступає проявом їх емерджентної властивості як сукупності нових якостей, що виникають в результаті взаємодії з суб'єктом управління – ОПР в межах господарської одиниці. При цьому нова властивість не є сумою властивостей підсистем.

На рис.5, 6 наведені віртуальні потоки щодо зазначених раніше грошових потоків.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що з величиною вірогідності апроксимації $R^2 = 0,7955$ віртуальний грошовий потік описується наступним рівнянням:
 $y = -0,0001x^6 + 0,0073x^5 - 0,1484x^4 + 1,3555x^3 - 5,4726x^2 + 3,9278x + 106,85$,
де, y – гроші; x – номер робочого дня місяця.

Можна стверджувати, що з величиною вірогідності апроксимації $R^2 = 0,9033$ віртуальний вхідний грошовий потік описується наступним рівнянням: $y = 26,938x + 24,2$;

Відповідно з величиною вірогідності апроксимації $R^2 = 0,8959$ віртуальний вихідний грошовий потік описується наступним рівнянням: $y = 20,062x - 12,8$.

Порівняння цих двох віртуальних потоків дозволяє стверджувати, що вхідний грошовий потік перевищує вихідний грошовий потік.

Питання формування емерджентної властивості системи грошових потоків в цілому буде розглянуте у наступних статтях авторів.

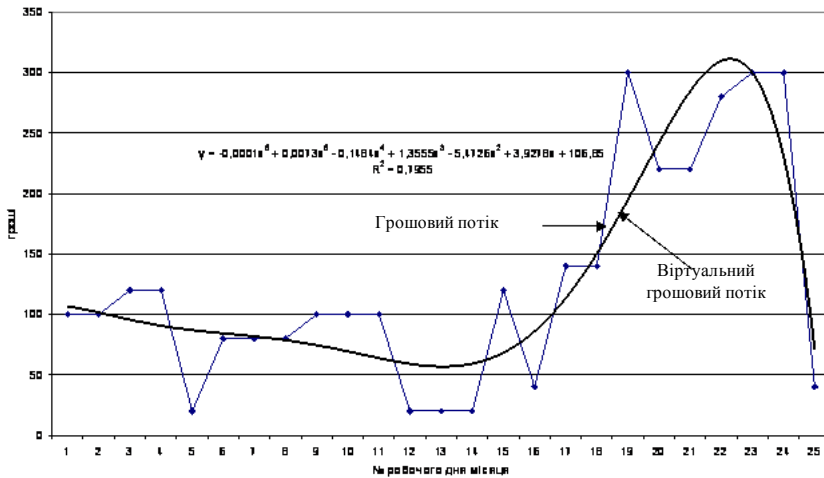

Рис. 5 Формування віртуального грошового потоку

Джерело: [власна розробка авторів]

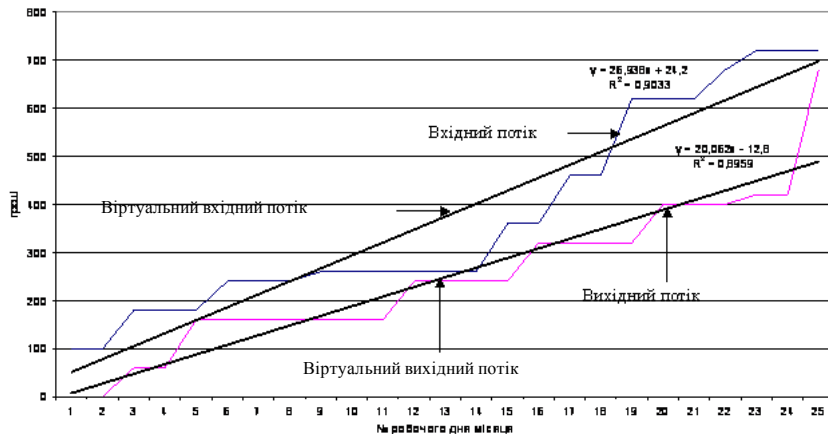

Рис. 6 Формування віртуальних вхідного і вихідного грошових потоків

Джерело: [власна розробка авторів]

Розглянемо тепер приклад, коли грошові потоки визначені певними значними проміжками часу. Проаналізуємо найбільш тривалий період на основі відомостей офіційної статистики, інтерпретуючи при цьому наступні дані – сукупні ресурси і витрати в середньому за місяць і на рік у розрахунку на одне домогосподарство, грн. [7]. Ці дані, доповнені авторами, наведені в табл. 1.

Таблиця 1 Сукупні ресурси і витрати в середньому за місяць та за рік у розрахунку на одне домогосподарство, грн.

Роки	Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	Сукупні ресурси в середньому за рік у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	Сукупні витрати в середньому за рік у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	Різниця між сукупними ресурсами і сукупними затратами за рік, грн.
	S_1	S_2	S_3	S_4	S_5
1999	332,00	426,50	3984,00	5118,00	-1134,00
2000	422,90	541,30	5074,80	6495,60	-1420,80
2001	520,80	607,00	6249,60	7284,00	-1034,40

2002	608,10	658,30	7297,20	7899,60	-602,40
2003	708,60	736,80	8503,20	8841,60	-338,40
2004	911,80	903,50	10941,60	10842,00	99,60
2005	1321,40	1229,40	15856,80	14752,80	1104,00
2006	1611,70	1442,80	19340,40	17313,60	2026,80
2007	2012,10	1722,00	24145,20	20664,00	3481,20
2008	2892,80	2590,40	34713,60	31084,80	3628,80
2009	3015,30	2754,10	36183,60	33049,20	3134,40
2010	3469,10	3072,70	41629,20	36872,40	4756,80
2011	3841,7	3456	46100,40	41472,00	4628,40

Джерело: опрацьовано авторами на основі [7]

Графічне представлення S_5 наведено на рис. 7, а S_3 і S_4 - на рис. 8.

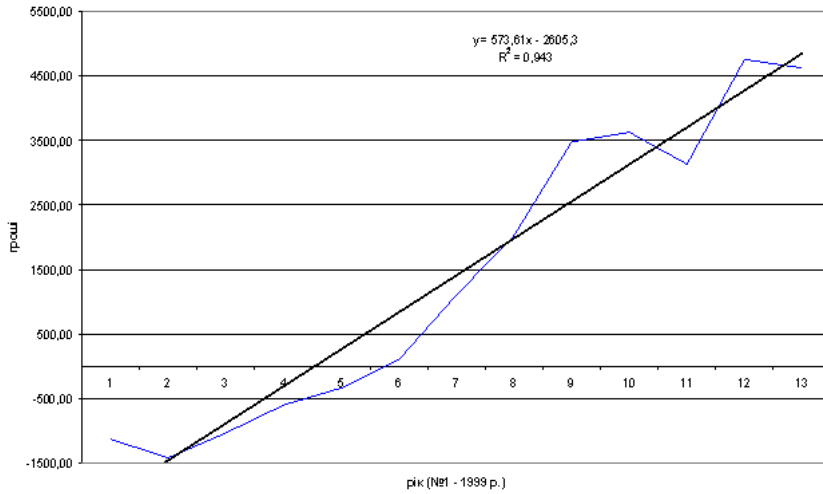

Рис. 7 Графічне представлення S_5

Джерело: [власна розробка авторів]

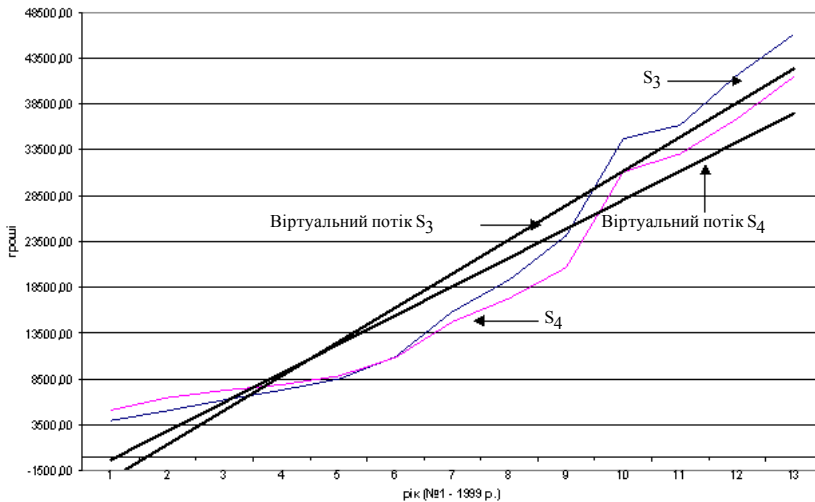

Рис. 8 Графічне представлення S_3 і S_4

Джерело: [власна розробка авторів]

Можна стверджувати, що з величиною вірогідності апроксимації $R^2 = 0,943$ віртуальний грошовий потік S_5 описується наступним рівнянням: $y = 573,61x - 2605,3$. З величиною вірогідності апроксимації $R^2 = 0,931$ віртуальний вхідний грошовий потік S_3 описується рівнянням: $y = 3720,5x - 6042,3$; а з величиною вірогідності апроксимації $R^2 = 0,9156$ віртуальний вихідний грошовий потік S_4 описується рівнянням: $y = 3146,9x - 3437$.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що вітчизняні та зарубіжні автори, аналізуючи грошові потоки частково розглядаються фактори впливу, види класифікації, певні показники, проте цілісна взаємодія елементів в межах комплексу не висвітлена, а тим більше системний підхід у визначенні емерджентних властивостей грошових потоків досі не знайшов відображення в авторських поглядах у сучасній науковій літературі. Сформульовано запропоноване авторами визначення грошових потоків, орієнтоване на їх комплексність й системність. Запропоновано виділяти наступні типи грошових потоків: реальні, визначені тривалим проміжком часу та віртуальні (умовні, уявлені, можливі). Розроблена схема формування емерджентної властивості грошових потоків. На прикладах проілюстровано реалізацію процесів визначення комплексних й системних властивостей грошових потоків. У подальшому необхідно застосувати ці результати у формуванні стратегії управління грошовими потоками підприємств.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк І.А. Управление денежными потоками [Текст] / И.А. Бланк: изд. 2-е, перераб. и доп. – К.: Ника-Центр, 2007. – 752 с.
2. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров: 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Науч. Издательство „Большая Российская энциклопедия”, 2004. – 1456 с.
3. Бочаров В.В. Управление денежным оборотом предприятий и корпораций [Текст] / В. В. Бочаров. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 142 с.
4. Брейли Р.А. Принципы корпоративных финансов [Текст] / Брейли Р.А., Майерс С.С.: 2-е русск. изд. (пер. с 7-го междунар. изд.) — М.: Олимп-Бизнес, 2008. — 1008 с.
5. Бригхэм Ю. Финансовый менеджмент [Текст] / Бригхэм Ю., Эрхардт М.: 10-е изд.; пер. с англ. под ред. к. э. н. Е.А. Дорофеева. – СПб: Питер, 2009. – 960 с.
6. Ван Хорн Дж. К. Основы финансового менеджмента [Текст] / Джеймс К. Ван Хорн, Джон М. Вахович (мл.): 12-е издание; пер. с англ. – М.: „ИД Вильямс”, 2008. – 1232 с.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Економічна енциклопедія: у трьох томах. [Текст] / Ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – Т. 1. – С. 804.
9. Кейнс Джон Мейнард. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Д. М. Кейнс; пер. с англ. Н. Н. Любимов; ред. пер. Кул. П. Кураков; Ассоциация российских вузов. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
10. Козлюк А.М. Про розмежування понять „фінансовий” та „грошовий” потоки [Текст] / А.М. Козлюк // Актуальні проблеми економіки. – 2003. - № 6 (24). – С.17-20.
11. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по экон. спец. [Текст] / Б. Коласс; пер. с фр. Т. О. Терентьева; ред. пер. Я. В. Соколов. – М.: Финансы: ЮНИТИ, 1997. – 576 с.

12. Майборода О.В. Оптимізація фінансових потоків промислового підприємства: теоретичні аспекти питання [Електронний ресурс] / О.В. Майборода // Економіка розвитку. – 2012. – № 1. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/285>
13. Мова В.В. Системний підхід в економіці [Текст] / В. В. Мова, Ю. П. Колбушкин; Национальный авиационный ун-т, Институт экономики и менеджмента. - К. : НАУ, 2004. - 204 с.
14. Олійник О.О. Грошові потоки в аграрній сфері економіки: науково-організаційні основи формування і розвитку : монографія [Текст] / О.О. Олійник, Т.І. Олійник. – К. : ННЦ „Інститут аграрної економіки”, 2011. – 226 с.
15. Скобелева Е.В. Финансовые потоки холдинга: объект управления [Текст] / Е.В. Скобелева // Вестник ОГУ. – 2007. - № 9. – С. 112-199.
16. Сорокина Е.М. Анализ денежных потоков предприятия: теория и практика в условиях реформирования российской экономики [Текст] / Е. М. Сорокина. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 176 с.
17. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник [Текст] / О.О. Терещенко ; Київський національний економічний ун-т ім. Василя Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
18. Финансы підприємств: підручник [Текст] / Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – 4-те вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 571 с.
19. Ясишена В.В. Сутність грошових потоків підприємства та їх класифікація [Текст] / В.В. Ясишена // Економічний аналіз. – 2008. – № 2 (10). – С. 321-324.

Одержано 20.03.2013р.

© **Мова Віктор Васильович**, доктор економічних наук, професор кафедри обліку і аудиту Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, e-mail: movavv@ukr.net
Семенова Світлана Миколаївна, аспірантка, асистент кафедри обліку і аудиту Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, тел. (098)5353868, e-mail: f430@ukr.net